

Urnebrandgrube med jernfibula fra Markvænget i Vesthimmerland

Af Mogens Hansen

1. Indledning

Den jungle af udsagn om nære og fjerne kontakter, som jernalderfibleernes typologi og dateringsproblemer er, forbindes af mig, der var arkæologistuderende på Moesgård i 1970'erne, med Ole Klindt-Jensens undervisning. I 1979 vendte mine tanker tilbage til Klindt-Jensens undervisning og de gamle arkiverede forelæsningsnotater blev fundet frem og støvet af. Anledningen var et nyt fibulafund, som fremkom ved min undersøgelse af et bopladsområde i den sydlige udkant af Aars by.

2. Bopladsen

Undersøgelsen blev foretaget af Vesthimmerlands Museum, Aars (1). På lokaliteten, hvor kun ca. 1000 m² af en større boplads er undersøgt, fandtes en del gruber med keramik fra yngre bronzealder. Herover lå et op til 0,65 m tykt, vindaflejret jordlag. På pladsens østlige del (fig. 1) fandtes fire hustomter (I-IV), der bl.a. på grund af dårlige bevaringsforhold kun blev partielt undersøgt. Disse huse, der ikke er helt samtidige, er anlagt oven på flyvesandslaget. Deres datering bygger på et meget lille antal skår og kan ikke angives nærmere end yngre bronzealder eller førromersk jernalder per. I. Disse hustomter er ligeledes dækket af flyvesand. Oven på dette er hustomt V anlagt. Det er en 12,5 m lang og 3,5-4,5 m bred hustomt

med en 5,5 m lang stald i vestenden. Østenden har lergulv og ildsted. Der er indgang med vindfang i både nord- og sydsiden. Østenden har haft tørrevæg (2). Vestendens vægkonstruktion er usikker, da der hverken er fundet spor af tørrevægge eller sikre vægstolper. Hustomt V kan på grundlag af keramikken dateres til førromersk jernalder per. IIIa. Også denne hustomt er dækket af et flyvesandslag, og oven på dette lå hustomt VI. Ved anlæggelsen af dette hus er vestenden af hustomt V blevet forstyrret. Hustomt VI er 15,5 m lang og 4,5-5,0 m bred. I Østenden fandtes en 7,5 m

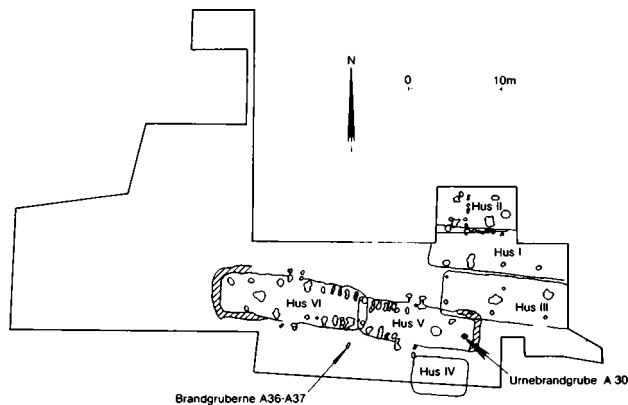


Fig. 1. Oversigt over Markvænget med de undersøgte huse. Stenlagninger er skraverede.

lang stald med en delvis stensat grebning. Vestenden har lergulv og ildsted. Der er indgang med vindfang både i nord og sydsiden. Beboelsesdelen har haft tørvevæg, mens stalden har haft en anden vægkonstruktion med stolper, der i nordsiden og i gavlen har været anbragt i en væggrøft (3). Denne hustomt kan dateres til ældre romersk jernalder.

3. Brandgrav

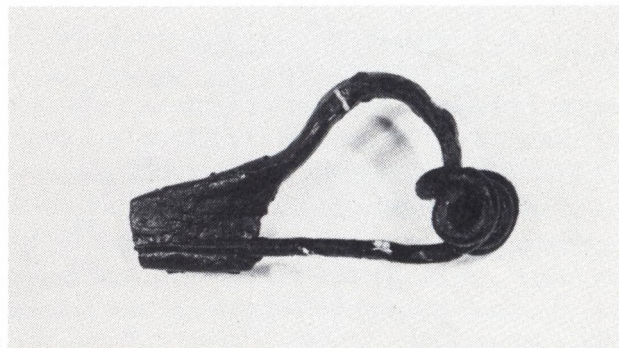
Nedgravet i det flyvesandslag, der dækkede hustomt V og syd for hustomt VI fandtes to brandgruber med brændte ben (A36-A37), men uden oldsager. Direkte over hustomt V fandtes en urnebrandgrube, A 30 (fig. 2). Den tegnede sig som et cirkulært, let uregelmæssigt fyldskifte med en diameter på 0,55 m, nedgravet i det grålige flyvesand. Fylden bestod af gråsort, træ-



Fig. 2. Snit gennem urnebrandgrube A30 set fra syd. Til venstre ses urnen x279 og til højre lerkar x280. Under disse ses brolægningen i bunden af gruben. Fladen foran profilet er afrenset ned til lergulvet i den underliggende hustomt, A33.

kulsholdigt sand med keramik og nogle få knogler. Grubens bund var dækket af en lille stenlægning, mens den øverste del er fjernet ved pløjning i moderne tid.

Nedsat i gruben fandtes den nederste del af en urne – resten var pløjet bort. Urnen (fig. 4a) indeholdt foruden knogler en jernfibula (fig. 3), der lå direkte på



a

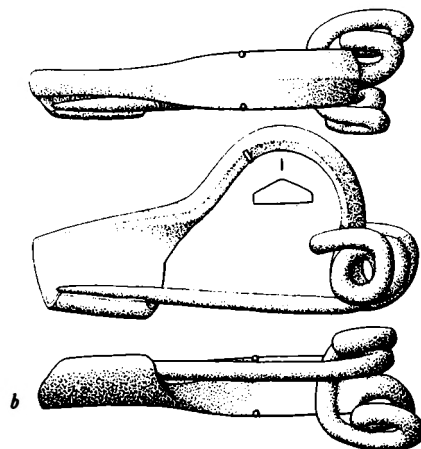
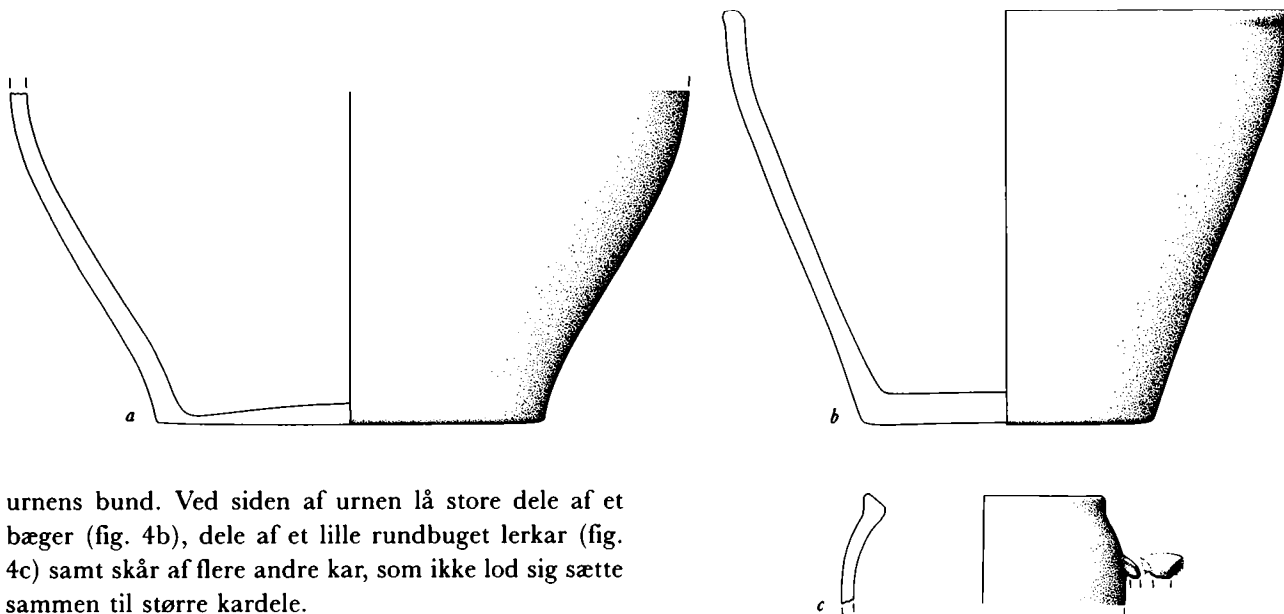


Fig. 3. Jernfibula x352. 3a: Foto fra siden. 3 b: Tegning fra siden og fra oven 1:1. Tegning: Orla Svendsen.



urnens bund. Ved siden af urnen lå store dele af et bæger (fig. 4b), dele af et lille rundbuget lerkar (fig. 4c) samt skår af flere andre kar, som ikke lod sig sætte sammen til større kardele.

4. Oldsagerne

Fiblen (fig. 3a-b) er en 5 cm lang svajet fibula af senlatène-skema med indre tværtråd. Spiralen er 1,6 cm lang og har fire vindinger med en diameter på 0,9 cm. Spiraltråden er 0,2 cm i diameter. Bøjlen er stærkt svajet med en flad underside og en tagformet overside. På stykket over foden er den nærmest trådformet. På det bredeste sted er bøjlen 0,7 cm bred og 0,3 cm tyk. På hver side af bøjlen er der indlagt en 0,3 cm lang bronzetråd. Foden er trapezformet, 1,6 cm lang og 0,9-1,4 cm høj. Den er antagelig massiv. Et røntgenbillede antyder dog et ca. 0,1 cm stort hul i foden, men det er yderst tvivlsomt, om det er et oprindeligt hul. Fibler af denne type betegnes svajede fibler af senlatène-skema med indre tværtråd og tilhører dermed Kostrzewskis type N (4); i den brede bøjle virker som et typologisk sent træk inden for typen.

Fig. 4. Keramik fra urnebrandgruben. 4a: Urne. 4b: Lerbæger. 4c: Lerkar. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:3, b 1:2,5.

Urn (fig. 4a) er kun bevaret til en højde af 12,5 cm. Bunden er 14,5 cm i diameter, og 12,5 cm over bunden måler urnen 25 cm i diameter, hvilket formentlig svarer til dens oprindelige største diameter. Underdelen er let svajet, og den bevarede kardel er let beklasket.

Lerkarret (fig. 4b) er fragmenteret, men bevaret således, at formen kan bestemmes. Det er 13,4 cm højt. Randdiameteren er 18 cm og bunddiameteren er 10,5 cm. Bægeret har haft en hank, som dog ikke er bevaret. Randen er ikke fortykket og har kun svage antydninger af facetter.

Randskår fra et lille rundbuget kar (fig. 4c). Randdiameteren er 7,2 cm og bugdiameteren er 7,5 cm.

Den bevarede del er 4 cm høj. Randen er fortykket og forsynet med en enkelt facet, og 2,5 cm under randen ses resterne af en lille hank, som antagelig har været X-formet (5).

5. Datering

Urnebrandgruben fandtes, som nævnt, nedgravet i et flyvesandslag, som dækkede hustomt V (cf. fig. 1), fra per. IIIa, hvilket betyder, at graven er samtidig med per. IIIa eller yngre.

Lerbægeret (fig. 4b) svarer til en type, som forekommer både i førromersk jernalder per. IIIb og i ældre romersk jernalder (6). Det samme gælder lerkarfragmentet fig. 4c, der tilhører en gruppe af små rundbugede kar, der kan optræde tidligere end de tilsvarende store rundbugede kar af Bechs type 9 (7). De kendes således fra per. IIIb (8), men er mere almindelige i ældre romersk jernalder (9).

Fiblens datering er tilsyneladende ikke så snæver, at den umiddelbart kan placeres i én af de to perioder. Hos Kostrzewski (10) angives det, at typen forekommer i sen førromersk jernalder, og at enkelte eksemplarer rækker op i ældre romertid. Leube (11) daterer typen til tidsrummet fra sidste årti f. Kr.f. til 4. årti efter. Dateringen hviler på undersøgelser af gravpladsen Neubrandenburg. En urnegrav fra Schwandt, Kr. Altentreptow med tre af disse fibler kan dateres til begyndelsen af 1. årh. efter Kr.f. (12). De hidtidige fund fra Nord- og Midtjylland, der alle er af bronze, skal antagelig placeres i ældre romersk jernalder, da de er fundet i jordfæstegrave (13). En tilsvarende sen datering gælder for to jernfibler fra jordfæstegrav 451, Slusegård (14), der bl.a. indeholdt blå glasperler og glasperler med guldfolie, som hidtil kun er fundet i ældre romersk jernalder.

Herefter må en datering af graven fra Markvænget

til ældre romersk jernalder indtil videre anses for den mest sandsynlige, hvilket stemmer godt overens med fiblens typologisk sene udformning.

Som det fremgår af udbredelseskortet fig. 5, stammer den overvejende del af fiblerne fra det sydøstlige Danmark (Bornholm og Lolland) (15). Ifølge Kostrzewski er jernfibler af type N et østgermansk fænomen, mens bronzefiblerne overvejende findes i vestgermansk og keltisk område (16). Dette svarer nøje til

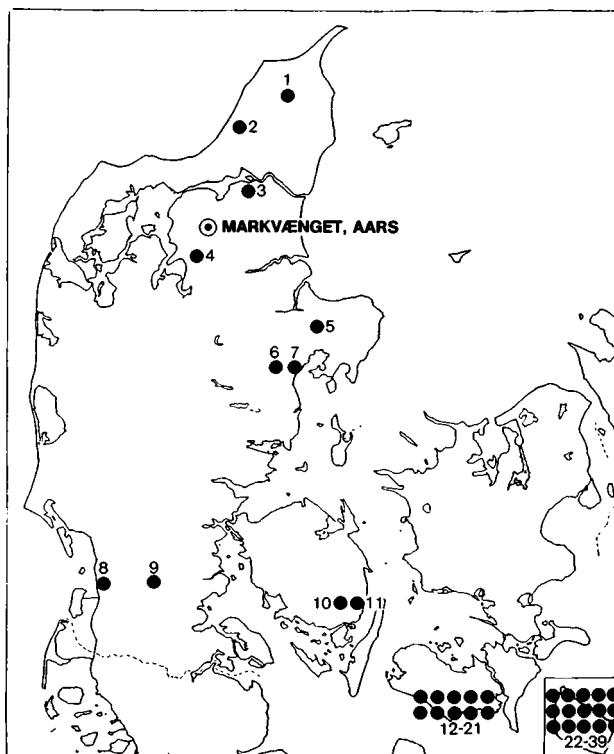


Fig. 5. Udbredelsen af danske svajede fibler af senlatène-skema med indre tværtråd (Kostrzewski type N).

fundbilledet i Danmark, hvor jernfiblerne dominerer på øerne, mens de få jyske eksemplarer næsten udelukkende er af bronze (17).

Dermed kommer jernfiblen fra Markvænget til at indtage en særstilling blandt de jyske fund af svajede fibler af senlatène-skema med indre tværtråd; et forhold, der yderligere understreges af de indlagte bronzetråde på bøjlen, som det ikke har været muligt at finde tilsvarende på nogen af de andre fibler.

Om de svajede senlatène fibler er »importerede« fra områderne syd for Østersøen, eller de er lokalt fremstillede, er ikke undersøgt.

Selv om der 12,5 m vest for denne grav er fundet to brandpletter, er der næppe tale om en egentlig gravplads, bl.a. fordi de to sidstnævnte grave ikke kan dateres.

Iøvrigt er spørgsmålet om eksistensen af egentlige gravpladser i ældre romersk jernalder i Vesthimmerland dårligt belyst. Et meget stort antal grave, specielt stenbyggede jordfæstegrave, er undersøgt (18). Men sjældent er der fundet mere end en til to grave på hver lokalitet, hvilket godt kan skyldes, at undersøgelserne af de først fundne grave ikke er fulgt op af større fladeafdækninger.

De store fladeafdækninger i Tolstrup (19) har foreløbig kun afsløret nogle få grave fra ældre romersk jernalder, liggende med en indbyrdes afstand af ca. 50 m og kan således ikke betragtes som en egentlig gravplads.

Heller ikke det vanskelige spørgsmål om relationerne mellem bopladser og gravpladser i området har været genstand for nærmere undersøgelser (20). På Markvænget som andre steder er det vanskeligt at dokumentere en samtidighed mellem graven og beboelsen (hus VI), selv om begge anlæg kan dateres til ældre romersk jernalder.

Fundliste

Svajede fibler af senlatène-skema med indre tværtråd.
Jvf. note 13.

1. Brunbakken, Hjørring købstads jorder, Vennebjerg herred. VHM nr. 1963/19.
2. Trudsløv, Ingstrup sogn, Hvetbo herred, VHM nr. 21189. Lysdahl 1971 s. 95, fig. 10.1 og Cosack 1979 Taf. 2:2.
3. Svendstrup sogn, Hornum herred. ÅHM 4551. Cosack 1979 Taf. 2:1.
4. Østerbølle grav I, Østerbølle sogn, Rinds herred. Hatt 1938, s. 206 fig. 81.
5. Ryomgård, Mariamagdalene sogn, Sønderhald herred. Jørgensen 1968, s. 75 fig. 21.
6. Bliksbjerg II grav 37, Lisbjerg by og sogn, V. Lisbjerg herred. Norling-Christensen 1954, pl. 57 grav 7:2.
7. Lisbjerg Nord gravpladsen, grav A, Lisbjerg by og sogn, Lisbjerg herred. Norling-Christensen 1954, pl. 57 gr. 7:1.
8. Roager, Roager sogn, Hvidding herred. HAM 10.021.
9. Møjbøl, Ø. Lindet sogn, Frøs herred. HAM 10322.
10. Møllegårdsmarken grav 1798, Gudme sogn, Gudme herred. Albrechtsen 1971, Tav. 28k.
11. Møllegårdsmarken grav 1375, Gudme sogn, Gudme herred. Albrechtsen 1971. Tav. 32 samt s. 28.
- 12-21. Lundegård grav 23, 24, 24a, 26, 32, 33, 39, 43, 46 og 47, Ringsbølle sogn, Fuglse herred.
Oldsagerne opbevares på Nationalmuseet.
- 22-28. Nr. Sandegård grav 229, 290, 419, 420, 445, 517, 597, Østerlarsker sogn, Bornholms S. herred.
- 29-39. Slusegård grav 139, 145, 156, 184, 244, 255, 279, 451 og 1006. Pedersker sogn, Bornholm S. herred.
Klindt-Jensen 1978, p. 68, 70, 71, 74, 86, 88, 93, 115, 215.

Noter

1. VMÅ j. nr. 13, Markvænget, matr. nr. 2 kg, 2 kp og 2 ko af Aars by, sogn og herred, Aalborg amt. NM sb nr. 235.
Undersøgelsen foregik som beskæftigelsesarbejde og blev betalt af Aars kommune i henhold til naturfredningslovens § 49, da området skulle byggemodnes. I forskellige perioder deltog Lone Hamborg, Maryann Laursen, Susanne Nielsen, Marianne Jo-

- hansen, Verner Christensen, Ingelise Madsen, Claus Jensen, Lene Lande og Hanne Larsen. Deltagerne og kommunens tekniske forvaltning skal have tak for et godt samarbejde omkring udgravningen.
2. Placeringen af stalden i husets vestende er utraditionel, men kendes dog fra andre bopladser. Således Skørbæk Hede, hus H. (Hatt 1938, 146 ff.), Hodde (Hvass 1975, s. 147) og Tolstrup (Hansen 1982, s. 256).
 3. Anvendelsen af tørrevægge i kombination med en stolpebygget væg kendes fra Skørbæk Hede hus G (Hatt 1938, 141).
 4. Kostrzewski 1919, 38-40.
Jeg vil gerne takke mag.art. Birgit Lind, Moesgård, og museumsinspektør, mag. art. Jens Henrik Bech, Thisted, for værdifuld hjælp ved typebestemmelse og datering af fiblen og keramikken samt for henvisninger til nyere litteratur. Museumsinspektør, mag.art. Per Lysdahl, Hjørring, takkes ligeledes for henvisninger til litteratur og nyere fund.
 5. Blandt det øvrige fragmenterede skårmateriale findes randskår fra et andet lille lerkar med en helt tilsvarende randudformning. Da karret kun er bevaret ned til 3,5 cm under randen, er bestemmelsen som et rundbuget kar meget usikker, men ikke usandsynlig.
 6. Type 12 hos Bech 1979, 142 ff.
 7. Bech 1979, 148 f. og Jørgensen 1968, 60 f.
 8. Becker 1961, 197 (Vestermølle grav 7) og Jørgensen 1968 fig. 7,2; 8,6 og 8,7 (Sønder Vilstrup grav 5).
 9. Jørgensen 1968, 61 med henvisninger.
 10. Kostrzewski 1919, 38-40.
 11. Leube 1978, 10 f.
 12. Stange 1980, 143 f.
 13. Bech 1980, 80 note 3, jvf. f.eks. fundet fra Østerbølle (Hatt 1938, 206 fig. 81) og Becker 1961, note 55, s. 263.
 14. Klindt-Jensen 1978, s. 115.
 15. Kortet og fundlisten er venligst stillet til rådighed af museumsinspektør Jens Henrik Bech, Thisted, der har registreret og fremlagt materialet i en upubliceret guldmedaljeafhandling fra 1977.
Kortet er baseret på litteratur samt besøg på følgende museer: Hjørring, Aalborg, Aars, Nykøbing Mors, Randers, Århus, Haderslev, Esbjerg, Ribe, Nationalmuseet I. afd. Fra Bornholm er kun medtaget fund fra Nr. Sandegård og Slusegård. Yderligere røntgenundersøgelser har imidlertid vist, at antallet af N-fibler på Slusegård er større end angivet her.

16. Jvf. note 10.
17. Venligst oplyst af Jens Henrik Bech.
18. Lysdahl 1971.
19. Hansen 1982.
20. Se dog Hatt 1938, angående undersøgelserne i Østerbølle.

Litteratur

- Albrectsen, E.: Fynske Jernaldergrave IV. Odense 1971.
- Bech, J.H.: Overbygårdkælderens. Datering af keramikken. Kuml 1979.
- Bech, J.H.: Late Preroman Iron Age in Northern Jutland in the light of the excavations in the Vogn-cemetery in Mosbjerg, Vendsyssel. I: Die vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-gebiet und in Polen. Göteborg 1980.
- Becker, C.J.: Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. København 1961.
- Hansen, M.: Tolstrup – en boplads fra ældre jernalder i Vesthimmerland. Antikvariske Studier 5, 1982.
- Cosack, E.: Die Fibeln der älteren römischen Kaiserzeit in der Germania libera (Dänemark, DDR, BRD, Niederlande, CSSR). I. 1979.
- Hvass, S.: Das eisenzeitliche Dorf bei Hodde. Westjütland. Vorläufiger Bericht. Acta Archaeologica bd. 46, 1975.
- Hatt, G.: Jernalderbopladser i Himmerland. Årb. Nord. Oldk. Hist. 1938.
- Jørgensen, E.: Sønder Vilstrup-fundet. En gravplads fra den ældre jernalder. Årb. Nord. Oldk. Hist. 1968.
- Klindt-Jensen, O.: Slusegårdgravpladsen II. København 1978.
- Kostrzewski, J.: Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit. Leipzig und Würzburg 1919.
- Norling-Christensen, H.: Katalog over Ældre Romersk Jernalders grave i Århus Amt. Nordiske Fortidsminder bd. IV, 2. København 1954.
- Leube, A.: Neubrandenburg, ein germanischer Bestattungsplatz des 1. Jahrhunderts u.Z. Berlin 1978.
- Lysdahl, P.: Vendsyssel som lokalgruppe i ældre romersk jernalder. I: »Brudstykker«. Historisk Samfund for Vendsyssel 1971.
- Stange, H.: Frühkaiserzeitliche Grabfunde von Schwandt, Kr. Altentreptow. Ausgrabungen und Funde 25, 1980.